

Bartosz Szolc-Nartowski

USING ROMAN LEGAL TRADITION AS AN ARGUMENT.
THE APPLICATION OF THE VENIRE CONTRA FACTUM
PRIORUM NEMINI LICET PRINCIPLE
IN THE JUDGMENTS OF THE POLISH SUPREME
COURT / ВИКОРИСТАННЯ РИМСЬКОЇ
ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК АРГУМЕНТУ.
ЗАСТОСУВАННЯ VENIRE CONTRA FACTUM PRIORUM
NEMINI LICET У РІШЕННЯХ ВЕРХОВНОГО
СУДУ ПОЛЬЩІ 584

Михайло Шумоло

СОЦІАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ : PRO ET CONTRA 591

Тетяна Юзько

ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ
ПРАВО НА ПРАЦЮ ТА ПРАВО НА ЖИТТЯ 597

Ольга Явор

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ 601

Ігор Якубівський,

СТВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ 606

Владимир Ярков

ЗНАЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ В НАУКЕ
ЦИВИЛИСТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА 612

Ірина Ярошенко

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ
ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕССУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 625

ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

СТАНІСЛАВ СЕВЕРИНОВИЧ ДНІСТРЯНСЬКИЙ: НОТАТКИ ДО 145-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Ігор Усенко,

професор, к.ю.н., заслужений юрист України,
завідувач відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України

Постать професора Станіслава Севериновича Дністрянського сьогодні важко віднести до категорії безпідставно забутих. Звернення до пошукової системи ГУГЛ із запитом «Дністрянський Станіслав», «Дністрянський С.», «Дністрянський Станіслав» тощо дає сумарно близько 6 тис. посилань, що можна вважати цілком пристойним результатом.

Вивчення творчого доробку вченого почалося ще за його життя і продовжувалося після його смерті. Йдеться передусім про окремі ювілейні статті, некрологи на смерть вченого, рецензії на праці науковця, підготовлені його сучасниками З. Кузелею¹, К. Левицьким², М. Мельником³ та О. Надрагою⁴. Належна шана С. С. Дні-

¹ Кузеля З. Проф. Станіслав Дністрянський як громадянин / З. Кузеля // Діло. – Львів, 1935.–Ч. 119/179. – С. 3–4.

² Левицький К. Українські політики. Сильветки наших давніх послів і політичних діячів 1907–1915 / К. Левицький. – Львів, 1937. – Т. 2. – С. 56–60.

³ Мельник М. Новими шляхами (З приводу 25-літнього ювілею наукової діяльності професора д-ра Станіслава Дністрянського) / М. Мельник // Ювілейний збірник в честь професора доктора Станіслава Дністрянського. – Прага, 1923. – С. 1–18.

⁴ Надрага О. Пам'яті вченого, педагога, громадянина / О. Надрага // Діло. – Львів, 1935. – Ч. 119.–С. 3.

стрианському віддавалася і в повоєнних енциклопедичних та інших виданнях, які виходили за межами Української РСР. Натомість в Радянській Україні академіка-правознавця практично не згадували навіть у виданнях з історії АН УРСР.

Багато років за повернення до наукового обігу в Україні імені та здобутків С. С. Дністрянського боровся відомий вчений зі Словаччини Микола Мушинка. У доленосному 1991 р. надані ним матеріали в помітно скороченому і дещо відредагованому вигляді за допомогою академіка Ю. С. Шемшученка були оприлюднені в провідному академічному виданні¹. Наступного року словацький вчений опублікував біобібліографію С. С. Дністрянського (редактором цієї праці був К. А. Вислобоков)². Власне з цих видань і почалося вивчення наукової спадщини вченого в незалежній Україні. Серед подальших досліджень пріоритетне значення мали доповідь Т. Г. Андрусяка, присвячена внеску правознавця у створення Українського Вільного Університету³, та розлога стаття автора цих рядків, де узагальнювалися творчі здобутки академіка в різних галузях юридичної науки⁴ (до останньої статті також було додано вперше введений до наукового обігу текст конституційного проекту С. С. Дністрянського 1918 року⁵). Майже водночас побачили світ і дослідження з теорії та історії вітчизняної політичної науки В. А. Потульницького, який першим охарактеризував С. С. Дністрянського як засновника національно-державницького напрямку української політології⁶. Згадані автори продовжували активно пропагу-

¹ *Мушинка М.* Академік Станіслав Дністрянський / Мушинка Микола // Вісник АН УРСР. – 1991. – № 6. – С. 86–96.

² *Академік Станіслав Дністрянський 1870–1935.* Біобібліографія / Упорядник та автор вступу М. Мушинка. Відп. ред. К. Вислобоков. – К., 1992. – 94 с.

³ *Андрусяк Т.* Академік Станіслав Дністрянський і його роль у створенні та розвитку Українського Вільного Університету / Т. Андрусяк // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції «Народ, нація, держава: українське питання у європейському вимірі». – Львів, травень 1993. – Мюнхен–Львів, 1995. – С. 62–67.

⁴ *Усенко І. Б.* Наукова спадщина академіка С. С. Дністрянського / І. Б. Усенко // Правова держава. – Вип. 7. – К., 1996. – С. 229–242.

⁵ *Устрій Галицької держави* // Правова держава. – Вип. 7. – К., 1996. – С. 243–248.

⁶ *Потульницький В. А.* Теорія української політології. Курс лекцій / В. А. Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – С. 74–78; Нариси з української політології (1918–1991). – К. : Либідь, 1994. – С. 262–271.

вати наукові здобутки академіка і в численних своїх подальших працях, зокрема в довідково-енциклопедичних виданнях «Мала енциклопедія етнодержавознавства» (1996 р.), «Юридична енциклопедія» (1998–2004 рр.), «Академічна юридична думка» (1998) та «Антологія української юридичної думки» (2002–2004 рр.). В останніх двох виданнях, окрім біографічної інформації, були представлені фрагменти праць професора з теорії держави і права, конституційного права та цивільного права. Водночас згадки про життєвий шлях, громадсько-політичну і творчу діяльність ученого стали неодмінною ознакою багатьох досліджень з історії юридичної освіти і науки й суспільних рухів на Західній Україні та в українській діаспорі, з конституційного і цивільного права, політології, історичного краєзнавства тощо. Розгорнуту бібліографію цих праць можна знайти в історіографічній частині дисертаційних досліджень, спеціально присвячених науковій спадщині С. С. Дністрянського. Ми ж зосередимо увагу лише на виданнях монографічного та дисертаційного характеру. Зокрема, відомо що П. Б. Стецюк захистив 1996 року дисертацію на ступінь доктора права (в Україні не прирівнюється до наукових ступенів) в Українському вільному університеті в Мюнхені на тему «Конституція і конституціоналізм в поглядах академіка Станіслава Дністрянського», яка згодом знайшла відображення в науковому виданні (велика за обсягом брошура з доданими текстами конституційних проектів ученого) «Станіслав Дністрянський як конституціоналіст»¹. Майже водночас у Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України була захищена кандидатська дисертація дослідника з Тернопільщини В. І. Возьного, в якій комплексно розглядався весь юридичний доробок ученого². Згодом були захищені дисертаційні дослідження

¹ *Стецюк П. [Б].* Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів, 1999. – 232 с.

² *Возьний В. І.* Державно-правові погляди академіка С. С. Дністрянського : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Возьний Володимир Іванович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1999.

А. Ф. Ковалю¹ та А. В. Савчака², в яких відповідно розглядалися теоретико-правові та конституційно-правові погляди вченого. Здобуткам правознавця у справі формування й унормування української правничої термінології значна увага приділена в дослідженнях О. М. Каленюк, кандидатська дисертація якої вже прийнята до захисту³. Проте найгрунтовніший за обсягом цивілістичній спадщині С. С. Дністрянського ще не присвячено жодного дисертаційного дослідження.

Колективними зусиллями науковців вдалося доволі повно з'ясувати основні біографічні відомості про правознавця, але враховуючи обмеженість обсягу цієї доповіді наведемо лише деякі з них у стилістиці енциклопедичної довідки та без посилань на першоджерела інформації.

Станіслав Северинович Дністрянський народився 13 листопада 1870 р. у Тернополі в родині директора місцевої учительської семінарії. Після закінчення чотирьох класів початкової школи при учительській семінарії (1880 р.), Тернопільської гімназії (1888 р.) і юридичного факультету Віденського університету (1893 р.) продовжив освіту в університетах Берліна і Лейпцига. У 1894 р. за працю з австрійського приватного права «Трилітній реченець з § 1487, з. к. з. ц.» дістав звання доктора права. Від 1898 р. працював у Львівському університеті на посадах доцента, надзвичайного професора (з 1901 р.) і звичайного професора (1907–1918 рр.).

У 1901 р. молодий професор узяв шлюб із Софією Рудницькою (1882–1956) – донькою відомого на Тернопільщині освітнього діяча Льва Денисовича (Деонізієвича) Рудницького, сестрою

¹ Коваль А. Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загально-теоретичні аспекти) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Коваль Андрій Федорович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005.

² Савчак А. В. Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Савчак Андрій Володимирович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2009.

³ Каленюк О. М. Внесок С. С. Дністрянського у розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX століття / О. М. Каленюк // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2011. – №3. – С. 57–61; Каленюк О. М. Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX століття : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Каленюк Оксана Миколаївна ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2015.

письменника Юліана Опільського (Юрія Львовича Рудницького) та відомого географа академіка ВУАН Степана Львовича Рудницького, у майбутньому – знаною піаністкою і музикознавцем.

Від 1919 р. в еміграції. Був одним з засновників Українського вільного університету в Празі, першим деканом факультету права і політичних наук (1921 р.), ректором (1921–1922 рр.) і проректором (1923 р., 1933–1935 рр.) цього навчального закладу. Водночас працював у Німецькому університеті в Празі (1929–1933 рр.) та празькій Вільній школі політичних наук (1928–1930 рр.), співробітничав з Українською господарчою академією в Подебрадах і Українським науковим інститутом у Берліні.

У 1927 р. заочно обраний дійсним членом Всеукраїнської Академії наук по кафедрі цивільного права і політики, але не зміг переїхати в Київ для реальної праці в Академії через труднощі з відповідним дозволом від польської влади, під юрисдикцією якої перебували західноукраїнці. В 1932 р. після виходу з польського громадянства дістав чехословацьке громадянство, проте тепер переїзду завадила репресивна політика радянської влади щодо української інтелігенції. В 1933 р. після перенесених двох інфарктів відмовився від викладацької праці та активної громадської діяльності й переселився до Ужгорода, де збирався зайнятися адвокатською працею та дослідженням звичаєвого права Закарпатської України. Помер 5 травня 1935 р., після однієї з прилюдних лекцій, від розриву серця.

Як громадський діяч С. С. Дністрянський користувався великим авторитетом (насамперед на західноукраїнських землях). Він був активістом національно-демократичної партії, послом (депутатом) найвищого австрійського представницького органу – Державної Ради у Відні (1907–1918 рр.). У парламенті вчений боровся за розвиток національної науки і культури, очолював депутатський «Український клуб», згодом входив до складу Української парламентарної репрезентації, очолював з червня 1917 р. парламентську підкомісію з питань реформи цивільного права. З утворенням ЗУНР С. С. Дністрянський був обраний до її найвищого представницького органу – Української Національної Ради. Він брав активну участь у державному будівництві, зокрема під-

готував два проекти західноукраїнської конституції. Згодом відомий правник став одним з лідерів української еміграції.

Вчений очолював правничу комісію Наукового товариства ім. Шевченка, до якого вступив невдовзі після переїзду до Львова, брав активну участь у виданні «Правничої бібліотеки» (4 томи у 1900–1909), був головним редактором друкованого органу історико-філософської секції товариства «Часопись правнича і економічна» (10 випусків у 1900–1912 рр.). У 1909 р. за його ініціативою засновано Товариство україно-руських правників, яке об'єднало національно свідомих юристів Галичини й Буковини. Він же редагував у 1910–1913 рр. орган товариства «Правничий вісник». Згодом у еміграції вчений став одним із засновників, а з часом і головою Українського правничого товариства в Чехословаччині (за тодішнім написанням – в Чехо-Словаччині), що об'єднувало юристів-викладачів УВУ і окремих правознавців-практиків. С. С. Дністрянянський був організатором і активним учасником з'їздів українських правників у Львові (1914 р.) та Празі (1926 р., 1933 р.).

Науковий доробок вченого складає понад 140 праць, що охоплюють проблеми державного, цивільного, сімейного і авторського права, окремі питання теорії і історії держави і права, деякі аспекти міжнародного приватного права. Вчений розпочав свою діяльність як цивіліст, але поступово дедалі більше заглиблювався у загальнотеоретичні і навіть філософсько-правові проблеми. Практичні ж потреби розбудови української державності водночас примушували його братися й за вирішення питань конституційного права.

Дослідники здебільшого вирізняють три етапи життя і наукової творчості С. С. Дністрянянського: ранній – до 1898 р.; львівський – 1899–1918 рр. та еміграційний – 1918–1935 рр.

Методологія вченого ґрунтувалася на синтезі положень теорії природного та позитивного права. А у праці «Полагода шкоди з огляду економічного та соціального» (1897 р.) він уперше застосував соціологічний метод, сформулював тезу про застосування принципів соціально-економічної теорії в юридичній науці. Згодом у праці «Звичаєве право [т]а соціальні зв'язки» (1902 р.) він висловив думку про моделювання та ідеалізацію як основу вивчення державно-правових явищ.

Його теоретичні погляди сформувалися з урахуванням ідей класичного лібералізму, провідних ідей соціалізму, які вчений використовував для наукового обґрунтування необхідності переміни суспільного устрою в державі (висновок В. І. Возьного). Зокрема значний вплив на становлення його як вченого мали ідеї Аристотеля (автора теорії природного походження держави), А. Вагнера (прихильника органічної теорії права та держави), Г. Єллінека (представника формально-догматичної юриспруденції та теорії законів у державному праві), Р. Ієрінга (засновника теорії «інтересу в праві»), А. Менгера (прихильника соціалістичної теорії), Р. Штамлера (засновника теорії «правдивого права»), Ф. Цайлера (прихильника теорії природного права), Р. Гофмана, Р. Пфаффа, Й. Унгера (представників історичної школи права), а також визначних українських мислителів та вчених — Б. Кістяківського, О. Огоновського й Т. Шевченка. Наведений висновок А. Ф. Ковалія є співзвучним з думкою усіх інших дослідників. А. В. Савчак додає до цього переліку Є. Штайнбаха, а також визначних державних діячів і вчених-конституціоналістів того часу Є. Бенеша, В. Вільсона, М. Грушевського, О. Ейхельмана, Г. Кельзена, Т. Масарика, Є. Петрушевича. Інші автори додатково звертають увагу на ідеї Г. Ерліха, Ф. Тонніса та В. Вундта.

Правознавець створив власну концепцію держави і права, викладену в багатотомному незавершеному курсі «Загальна наука права і політики» (Т. 1. – Прага, 1923 р.), а також у низці інших загальнотеоретичних праць: «Чоловік і його потреби в правній системі. Розвідка з австрійського права» (Львів, 1900 р.), «Звичаєве право [т]а соціальні зв'язки» (Львів, 1902 р.), «O istocie prawa zwyczajowego» (Львів, 1904), «Природні засади права» (Львів, 1911 р.), «Генеза та основи права» (Прага, 1923 р.), «Погляди на теорії права та держави» (Львів 1925 р.), «Нова держава. Інавгураційний виклад ректора УВУ» (Прага, 1927 р.), «Соціальні форми права» (К., 1927 р.) тощо. Ця концепція у ряді положень співзвучна з сучасними теоріями громадянського суспільства і правової держави, ідеями соціально орієнтованої держави та пріоритету прав і свобод людини.

У руслі соціологічного напрямку в правознавстві вчений підкреслював соціальний характер норм і природних засад права.

Він вважав, що існують генетично зумовлені «органічні суспільні зв'язки», в основі яких лежать родово-економічна сполука, – родина, рід, плем'я тощо. Проявом цих зв'язків є подружжя, договори, спадщина та інші поширені форми відносин між людьми. Подібні соціальні зв'язки старші за державу, не є її витвором, їхній розвиток базується на внутрішній силі суспільства.

Іншу групу складають «організаційні суспільні зв'язки» – церква, суспільні стани, класи тощо. Відповідно, вчений виходив із первинності права порівняно з політикою, стверджував, що політика утворюється на основі вже наявних норм суспільного життя. Держава є вищим типом органічних суспільних зв'язків. Вона ґрунтується на територіальному принципі і, зберігаючи внутрішній суспільний лад, забезпечує свої цілі, підпорядковуючи цілі нижчих зв'язків (родин, родів, племен) під свою вищу мету. Але вона не повинна зачіпати внутрішньої сфери (автономії) родини, роду, племені, якщо вони відповідають вищим державним інтересам.

Народ як окремих органічний суспільний зв'язок вищий за державу і має свою організацію з власними цілями. Але до органічних суспільних зв'язків належить лише такий народ (нація), в основі консолідації якого лежить національна свідомість, що нівелює всі інші стани й релігійні різниці і сприяє оформленню національної ідеї. Ознаками народу є його природне походження, наявність власної етнічної території та власної культури. Остання відкрила шлях до цивілізації, тобто до утворення на своїй національній території державної організації.

Держава і народ мають такі спільні елементи як «територія» і «люди», але для держави важливішою є «територія», а для народу – «люди». Коли держава підтримує народ у досягненні його мети, вони виступають поряд, а в іншому випадку народ веде боротьбу з державою за своє самовизначення. Тим самим обґрунтовувалося, зокрема, право українського народу на самовизначення на своїй етнічній території.

Своїм попередником учений вважав Антона Менгера, якого називав «творцем наукової конструкції соціалістичної держави (популярної робітничої держави)». Проте науковець не сприймав ленінський варіант соціалізму, вважаючи, що той в умовах

диктатури пролетаріату ґрунтується ще на більшому примусі, ніж попередній лад. Його погляди були близькі до традиційного австрійського «катедр-соціалізму».

Право для С. С. Дністрянського – це універсальне явище і природне, і соціальне, і економічне, і політичне, яке існує як у державі, так і поза нею. Право поза державою відрізняється від права в державі лише тим, що державне право забезпечується державним примусом, а природне, соціальне та економічне право – суспільним примусом. Критерієм розмежування права й інших соціальних норм є наявність примусу, при цьому примус може бути як фізичним, так і психологічним чи моральним. Із розвитком цивілізації та правової держави роль морального, а не фізичного примусу постійно зростатиме. Право – це обов'язковий атрибут життя суспільства, який завжди виконував регулятивну функцію. У зв'язку з цим учений вирізняв потреби окремих суспільних груп та індивідів як безпосередні джерела права. Вони зумовлюють, на його переконання, такі форми права – «звичаєве право», «закони» та «право юристів». Останнє виступає посередником між «звичаєвим правом» та «законами» (висновок А. Ф. Ковалю).

Наведена концепція вплинула і на наукознавчі погляди вченого. Наука для нього – система знань про навколишній світ, а саме про природу, суспільство та всі явища, які в них відбуваються. Усі науки він ділить на «природні» та «суспільні», які залишаються інтегральними частинами єдиної науки. Юриспруденцію С. Дністрянський розуміє як найважливішу серед усіх суспільних наук, бо вона досліджує й розробляє регулятивні закони для співіснування людей і різних форм їх організації в суспільстві. Особливу увагу він звертає на взаємозв'язки різних наук між собою. Через відкритість та взаємозв'язок знань юриспруденції з іншими суспільними та природними науками учений обґрунтовує появу таких нових наук як філософія права, соціологія права, судова медицина та ряду інших.

Такий підхід С. С. Дністрянського до розуміння науки та її структури дозволив йому передбачити подальший процес розвитку науки загалом та правознавства зокрема. Він одним із перших виступив проти позитивістського трактування правознавства як відокремленої науки, наголошуючи, що правознав-

ство охоплює не тільки знання про позитивне право, а й має з'ясовувати співвідношення права і суспільства, права й економіки, суть права в історії людства, народів та держав (висновок А. Ф. Ковалія).

Для історико-правових поглядів С. С. Дністрянського, найяскравіше виражених у курсі «Загальна наука права і політики», є характерними прихильність до схеми української історії М. С. Грушевського, певна ідеалізація княжої старовини, яка ототожнювалася з народоправством, заперечення існування на східнослов'янських землях феодалізму сеньйорно-васального типу, різке розмежування української і російської державності. Остання, на його думку, була збудована на засадах орієнтального деспотизму. Предметом дослідження вченого був період включно до утворення й розвитку Радянської України і Радянської Росії, яким дана доволі зважена об'єктивна оцінка.

Проблемам конституційного права присвячено праці вченого «Реформа виборчого права в Австрії» (Львів, 1906), «Самовизначення народів», «Статут для Галичини», «Україна і мирова конференція» (усі – Відень, 1919), «Державно-правне становище Східної Галичини в минулій добі» (Львів, 1919), «Зв'язок і сполучка народів» (Відень, 1920), «Будівництво держави і бюрократія» (Відень, 1921). Основою конституційних поглядів С. С. Дністрянського було обстоювання свободи людини та політичної свободи суспільства, права українського народу на самовизначення в межах етнічної території, демократичного республіканського устрою, пріоритету суверенітету нації над суверенітетом держави, обмеження державної влади за рахунок розширення прав громадян і місцевого самоуправління. Ці погляди найяскравіше відбилися в його авторських конституційних проектах.

Перший з них – «Устрій Галицької держави» був підготовлений у жовтні 1918 для закріплення автономного стану західноукраїнських земель в Австро-Угорщині, що проголосила про своє перетворення на федерацію. Містив два розділи: I. Основні закони (з підрозділами «Галицька Держава», «Самоозначення народів», «Свобода», «Рівність», «Народна влада»); II. Народний устрій (з підрозділами «А. Народна Рада», «Б. Старшина Народної Ради», «В. Народна Управа»). Цей акт мав визначити загальні

засади новопосталої держави, її устрою. Вказувалося, що «Галицька Держава обіймає усі злучені землі, поселені споконвіку українським народом у межах дотеперішньої Австро-Угорської монархії».

В основу державності закладалося право українського народу на самовизначення. Польському, єврейському та німецькому населенню гарантувалася «народна самоуправа». Державними мовами пропонувалося визнати українську, польську та німецьку, а українську водночас визнати «внутрішньою урядовою мовою». В проекті передбачалося широке коло конституційних прав і свобод, першим з яких було названо «право плекати свою народність і мову». Декларувалися свобода віри, науки, думки, преси, свобода зібрань і організації товариств, безпечних для держави, свобода зміни місця проживання, право внесення прохань або скарг, а також пошта та телегр. таємниця.

На чолі держави мала стояти Народна Рада, тобто обрана у жовтні 1918 р. Українська Національна Рада під трохи зміненою назвою. Передбачалося, що вона розширить свій склад за рахунок представників Угорської (Закарпатської) України та делегатів від національних меншин Галицької Держави. Народна Рада мала обрати провідника, двох його заступників і державного секретаря, а також старшину (президію) з 9 осіб і виконавчий орган з урядовими функціями – Народну Управу. Зазначалося, що провідник Ради є водночас провідником Галицької Держави. На Народну Раду покладалося здійснення законодавчої влади, а її старшина розглядалася як орган для «верховних постанов та верховного нагляду». Народна Управа як «начальний виконуючий орган держави» мала складатися з окремих управ: внутрішньої, «заграницької», військової, культурної, «оборотової», судової на чолі з начальниками, які призначалися Народною Радою. Громадам надавалася повна автономія у вирішенні місцевих справ. Водночас скасовувалося «різниця між самостійним та відпорученим кругом ділання громади». Вибори громад, рад повинні були проводитися на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування.

А наприкінці 1920 р. на замовлення еміграційного західноукраїнського уряду правознавець підготував авторський проект Конституції ЗУНР. Цей проект орієнтувався на майбутнє

об'єднання ЗУНР з Великою Україною, до якого Західноукраїнська республіка мала існувати як народно-демократична республіка з напівпрезидентською формою правління та демократичним політичним режимом.

Проект складався з 3 частин: 1. Держава та право (зі вступом і розділами «Людські та громадянські права» та «Народні права»); 2. Державна влада (з розділами «Основи державної влади», «Організація народної волі» і «Виконання народної волі»); 3. Самовизначення народів. Майбутню західноукраїнську державу вчений уявляв як самостійну і правову унітарну напівпрезидентську демократичну республіку. Громадянам гарантувалася «натуральна, особиста, політична та економічна свобода». Всі свободи визнавалися необмеженими, за винятком економічної, «яка не може перешкодити державній владі у переведенні справедливого розділу дібр». Держава мала опікуватись «економічно слабшими», обмежуючи з цією метою, у разі необхідності, індивідуальну ділову свободу. Загальний економічний порядок держави мав ґрунтуватися на приватній власності, яка водночас мала «підчинятися суспільним обмеженням з огляду на добро загалу, бо в'яжуться з кожною власністю суспільні обов'язки». Вчений уважав за можливе збереження родових, станових, шляхетських привілеїв за умови, що їх не братимуть до уваги при поділі державних посад. Усі громадяни визнавалися рівними щодо права суду. Проголошувалося рівне право кожної людини на державну охорону.

На першому етапі державного будівництва передбачалося скликання Установчих зборів, які мали узаконити остаточний текст конституції (затвердити конституційну грамоту), здійснити адміністративно-територіальний поділ (на громади, повіти, округи), прийняти виборчі закони та інші акти, зокрема про податки й аграрну реформу. Вибори до Установчих зборів мали проходити на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування по трьох національних куріях – українській, польській та представників інших національностей. Після завершення роботи Установчих зборів найвищим законодавчим органом влади ЗУНР мала стати Народна палата, обрана на 4 роки шляхом загального, прямого, рівного і таємного голосування. Посли (депутати) поділялися на три національні курії: українська, польська та

інших національностей. Кожна з курій наділялася правом вето щодо винесеного на ухвалення Народної палати закону, якщо він порушував національні права народності. Такий закон мав передаватися на розгляд державного судового трибуналу або на «народний збор» (референдум). До компетенції палати належало прийняття рішень з найважливіших питань держави (війни та миру, верховного нагляду за адміністрацією, судочинства). Проект передбачав утворення у складі палати кількох спеціальних комісій, зокрема «легіслативної комісії» для підготовки законопроектів. Палата мала також право висувати політичні звинувачення проти президента республіки, вищих державних функціонерів. Безпосередня демократія реалізовувалася через загальні або локальні народні збори (референдуми) Дорадчим органом мали бути народні комори – виборні організації, які могли вимагати від державної влади врахування їхніх рішень. Функції надзвичайного органу покладалися на Загальну народну раду, яка мала скликатися у виключних випадках для прийняття найважливіших державних рішень (внесення змін до конституції, встановлення обмежень конституційних прав на період війни тощо). Половину складу цього органу делегувала Народна рада, а решту – окружні заступництва, народні комори і загальний народний збір. Виконавчу владу представляли державні органи на чолі з президентом республіки, обраним безпосередню населенням на 4 роки. У виконанні покладених на президента функцій йому мала допомагати Прибічна рада з 6 членів: 4 українців, 1 поляка та 1 представника ін. народностей. Трьох її членів повинні були делегувати нац. курії, інших добирав президент. У структурі державної виконавчої влади передбачалася Державна канцелярія, очолювана канцлером. Пропонувалося також утворення Ради держави як вищого виконавчого органу з функціями уряду. В її складі мали бути 6 осіб, призначуваних президентом: 4 українці, 1 поляк і 1 представник інших народностей. Рада формувала 6 департаментів (або міністерств) для ведення справ держави. При кожному з них передбачалося утворити «радні колегії» з 6 осіб – по 3 від уряду та Народної палати. Державну юстицію мав очолювати голова, якого призначав та звільняв президент. Самостійною структурою мав бути Держаний судовий трибунал.

В округах, повітах і громадах передбачалися представницькі органи (заступництва) та «локальна самоуправа». Компетенція окружного заступництва мала охоплювати всі справи, які потребували однакового й спільного впорядкування в межах округу та не були охоплені законами держави. Заступництва повітів і громад наділялися власною «питомою легіслативою».

Окрему складову проекту становили норми про самовизначення народів у державі. Встановлення принципу «національного ключа», тобто співвідношення 4:1:1 (4 українці, 1 поляк та 1 представник ін. народностей), на думку вченого, повинно було сприяти утвердженню права українського народу як природного власника національної території на повне самовизначення на своїй землі і водночас забезпеченню прав інших народностей. Крім утворення трьох національних курій, встановлювалася культурна автономія національних меншин, що виявилось, зокрема, у поділі шкільної ради на національні секції, вживанні рідної мови в урядових установах, судах, громадському житті¹.

Вчений мав власні погляди на міждержавні й міжнародні відносини. Аналізуючи різні складні форми державного та міждержавного устрою він розрізняв «особову унію» (сучасний термін – персональна унія), «реальну унію», «зв'язкову державу» (федерацію) та «зв'язок держав» (конфедерацію). Оскільки жодна з таких форм держав не задовольняла потреби народів, які прагнули до утворення власної національної держави, вчений пропонував вирішення міждержавних і міжнародних конфліктів через досягнення миру на землі, а також гармонійного життя суспільства. При цьому він виключав будь-яке насильство як у процесі утворення національних держав, так і в долученні народу за згодою іншого народу до його національної держави. В контексті традиційних для українських діячів автономістсько-федералістських поглядів слід розглядати думку правознавця, що об'єднання народів надає їм можливість мати не лише повний суверенітет своєї території, а й культурну та економічну свободу на землях своїх сусідів.

¹Усенко І. Б. Конституційні проекти С. С. Дністрянського / І. Б. Усенко, В. І. Возьний. // Юридична Енциклопедія. – Т. 3. – К. : Укр. енциклопедія, 2001. – С. 285–287.

Широке визнання принесли С. С. Дністрянському його цивілістичні праці: «Полагодити шкоди з огляду економічного і соціального» (Львів, 1897), «Австрійське право облигаційне» (Львів, 1901–1909), «Австрійське право приватне» (Львів, 1906), «Причинки до реформи приватного права в Австрії» (Львів, 1912), «Цивільне право» (Відень, 1919), «Річеве право» (Прага, 1923). В них обстоювалася ідея реформи австрійського права, приведення його у відповідність до нових суспільних відносин, узгодження інтересів держави, народу, суспільства, окремих соціальних груп тощо. Особливо великі заслуги вченого в обґрунтуванні концепції зобов'язального (облігаційного) права як окремої підгалузі австрійського цивільного права. Проблемам авторського права, питанням матеріальної і «духовної» власності присвячена ґрунтовна розвідка «Берненська унія і наше відношення до неї» (Львів, 1900). Цивілістичний цикл завершують монографії «Причинки до історії і теорії міждержавного приватного права» (Прага, 1923) і «Провідні думки в історії і теорії міждержавного приватного права» (Прага, 1923).

Окреме місце займають праці з сімейного права: «Заручини в австрійським праві» (Львів, 1899), «Право родинне після викладів професора Дністрянського» (Львів, 1901), «Нові причинки до теорії заручин в новітнім праві» (Львів, 1905), «Правове відношення родичів до дітей» (Львів, 1906), «Причинки до науки про досмертщину подруга» (Львів, 1911). В них учений наголошував на різкій межі між родинними і суто майновими відносинами, зокрема всупереч тогочасним поглядам заперечував трактовку заручин як своєрідного зобов'язання, що може призвести до примусового вінчання.

Аналогічно в інших працях учений доводив, що трудовий договір не зводиться до простої купівлі-продажу робочої сили, що відповідальність власника підприємства перед своїми працівниками суттєво відрізняється від звичної цивільної відповідальності. Тим самим він зробив свій внесок у становлення сімейного і трудового права як самостійних галузей, виокремлених із цивільного права.

Науковець був одним з ініціаторів створення й унормування української правничої термінології. Ця проблема була в центрі уваги всіх громадських об'єднань українських юристів, які очолювалися вченим. Зокрема спеціальна мовна комісія

існувала в товаристві українсько-руських правників. Сам він особисто переклав українською мовою із застосуванням національної термінології низку австрійських цивільних законів, опублікував рідною мовою «Цивільне право», термінологія якого виходила з загальноукраїнської літературної та народної мови.

Напрацювання в галузі правничої термінології здійснювалися в єдиному контексті з послідовним відстоюванням С. С. Дністрянським прав української мови в різних сферах державного й суспільного життя. Так, у науковій розвідці «Права руської мови у Львівським університеті» він підкреслював, що «права мови» є невід'ємним (природним) правом кожної нації.

Вчений слушно вважається одним із основоположників національно-державницького напрямку в українській політології, автором політичної концепції української держави. Водночас він чітко відрізняв національну ідею від націоналістичної. Національна ідея для нього – це боротьба народу за своє самовизначення на своїй етнічній території, а націоналізм – це змагання до влади не лише в природних границях свого народу, а й над другими народами, виключаючи цих останніх від права на вільний політичний розвиток. Його ідеал виходив зі слів Т. Г. Шевченка «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» і зводився до «самовизначення народів, справжнього народного законодавства в державі, опертої на засадах справедливості і на загальній пошані до праці, ... порядку й організації як провідної державної сили, ... здійснення волі народу в державі в усіх артеріях державного та суспільного життя».

Завершуючи виклад життєвого й творчого шляху академіка С. С. Дністрянського, маю надію, що до 150-річчя від дня народження вченого, яке відзначатиметься через п'ять років, ми спільними зусиллями українських істориків права зможемо видати кілька томів вибраних праць академіка і відповідне науково-біографічне видання.

Тетяна Боряк,

к.і.н., доцент,

доцент кафедри інформаційних комунікацій

і бібліотекознавства

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО ЯК СКЛАДОВА ЕМІГРАЦІЙНОЇ АРХІВНОЇ УКРАЇНКИ

Постать С. Дністрянського привертає увагу переважно правознавців, адже як фахівець він в першу чергу займався питаннями юриспруденції. Однак іншою складовою його діяльності була громадсько-політична та освітянська діяльність на еміграції у Чехословацькій Республіці у 1920-ті – першій половині 1930-х рр. Саме тоді було сформовано його наукову документальну спадщину як складову так званого Празького архіву, розпорошеного між кількома країнами і рядом архівних, бібліотечних та музейних установ.

Історіографія питання. Говорячи про представників еміграційного осередку у Чехословацькій республіці міжвоєнного періоду, не можна оминати фундаментального дослідження С. Наріжного та його незакінченої праці з даної проблематики¹. Обидві вони можуть пролити світло на діяльність науковця того періоду.

Можна навести такі дисертаційні дослідження наукового доробку у галузі права С. Дністрянського, як В. Возьного «Держав-

¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – 2-ге вид. – Л. : Кент ; Острог, 2008. – Частина перша. – 374, ССХХІІ с.; Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції, 1919–1939: матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / С. Наріжний. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 270 с. На початку 1990-х рр. творчий доробок вченого було узагальнено у біобібліографічному довіднику: Академік Станіслав Дністрянський. 1870–1935: біобіогр. / упоряд. та авт. вступу М. Мушинка; відп. ред. К. Вислобоков. – К., 1992. – 93 с.